

DIE NORMERING VAN AFRIKAANSE VAKTERMINOLOGIEË

J.H. Picard

1 **Probleemstelling**

1.1 **Inleiding**

In hierdie kort studie word gekyk na die probleem van normering in die Afrikaanse vakterminologie. Dit is sowel 'n teoretiese probleem vir die taalteorie as 'n praktiese probleem vir sover dit die taalpolitiek en die taalpraktyk betref. Die Afrikaanse vakterminologie het reeds 'n duidelike geskiedenis wat tot op groot hoogte bepaal is deur die posisie van Afrikaans teenoor Nederlands en Engels.

Die probleem word in hierdie studie benader met spesiale verwysing na die militêre vaktaal. Die terminologie wat sy oorsprong in die eeue-oue krygs-gildetaal' het, is 'n vrugbare studiegebied vanweë sy lang tradisie, die uiteenlopendheid van geïnstitusioneerde militêre taalkommunikasiepatrone in verskeie lande en die verskeidenheid van menslike kennisgebiede wat binne militêre verband beterm word.

1.2 **Vrae oor normering**

In 'n kort verkenning na die aard van norme in die algemeen en vaktaalnorme in die besonder, word bepaalde vrae gestel:

(a) Watter oogmerke het die normering van die vaktaal?

(b) Wat is die eienskappe van preskriptiewe vaktaalnorme en hoe verskil dit van konstitutiewe vaktaalreëlmatighede?

(c) Op watter aspekte (woordkeuse, sinsbou, betekenis, ortografie) en watter vorme (modaliteite, style, registers) van vaktaalgebruik is normering getig?

(d) Hoe word die struktuur van sowel die vaktaal as die werkgemeenskap wat dit moet gebruik deur die normeringsproses geraak?

(e) Hoe beïnvloed, enersyds, preskriptiewe vaktaalnorme en, andersyds, taalverandering en taalverskeidenheid mekaar onderling?

(f) Aan watter eise moet preskriptiewe vaktaalnorme voldoen ten einde geldig, navolgbaar en doeltreffend te wees?

(g) Watter aspekte en vorme (c) van vaktaalgebruik kan effektief genormeer word?

(h) Met behulp van watter middele (instansies, propaganda, wetgewing, handleidings, woordelyste, vakwoordeboeke, ensovoorts) kan normering effektief plaasvind?

(i) Hoe kontroleer normeerdere die effektiwiteit van hul normering en hoe pas hulle verdere normering aan by die terugvoer van sodanige kontrole?

Hierop word die huidige Afrikaanse vaktaalbedeling en -praktyk binne sy plaaslike perspektief geplaas en daar word gekyk hoe dit aan die daaraan gestelde eise voldoen, en hoe dit vergelyk met wat oorsee gedoen word.

Ten slotte word vir die geïdentifiseerde probleme bepaalde moontlike oplossings geponeer wat dan gestruktureer word in 'n gangbare praktiese model soos voorgestel in die verslag na vaktaal van die RGN 1984 (Term - 1) met geringe aanpassings.

1.3 Wat is 'n norm?

Volgens Coseriu (1970) beperk die strukture wat die sisteem van 'n taal vorm die moontlike uitdrukkingswyses, naamlik die patrone en strukture van gewone taal in 'n taalgemeenskap wat die norm vorm:

"Thus, the norm consists of a selection from the possible patterns and structures that are compatible with the system. The norm, thus, is a restriction on these patterns while the system of the language also allows for more and other patterns. This selection, the norm, is a historically developed restriction on the possibilities which the system of a language permits. Speech, in turn, is a realisation of the norm".

Volgens Gloy (1975:13) is norme² "... alle Verhaltensregeln und ihre Äusserungen, d.h. Äusserungen, die eine Verpflichtung oder Obligation meinen" en hy erken "Zielnormen" en "Gebrauchsnormen". Eersgenoemdes dek norme in tegniese, metodiese en sisteem-teoretiese sin asook sosiale norme; laasgenoemdes dek norme in statistiese sin. Tegniese norme dek begripsnorme, sorteringsnorme, tipenorme, materiaalnorme, graderingsnorme, konstruksienorme, en veiligheidsnorme. Metodiese norme is reëls wat aandui hoe 'n operasie moet plaasvind. 'n Norm in sisteem-teoretiese sin is byvoorbeeld die toestand waarheen 'n sisteem steeds teruggevoer word deur 'n reëlmeeganisme met inagneming van die grense van die sisteem. 'n Sosiale norm verwys na die regulering van optrede van die individu in die maatskaplike lewe terwyl 'n norm in die statistiese sin 'n suiwer nie-evaluerende meetgeval vir sosiale feite is.

1.4 Oogmerke van normering

Normering is klaarblyklik 'n middel wat die mens aanwend om sy samelewing met ander mense te vergemaklik deur regulering. Die militêre samelewing bied 'n goeie voorbeeld van normering. Na 'n bedreiging deur 'n vyandelike land kom die inwoners van die land wie se maatskaplik erkende waardes³ bedreig word, ooreen om 'n strydmag op die been te bring. Hierdie stap lei tot die stigting van 'n bepaalde instelling wat as gesagsorgaan namens die inwoners die beplanning, organisasie en uitrusting van so 'n strydmag sal beheer. Sodra die inwoners hulle bind tot onderwerping aan die gesag en die daarmee gepaardgaande sanksies⁴ op die verbreking van die onderling ooreengekome reëls van die militêre instelling, verander die ooreenkoms in 'n konvensie.⁵ Uit hoofde van die konvensie word bepaalde norme gestel ten opsigte van seremonie, uniform, dissipline, wapenhantering, ensovoorts waardeur die strydmag doeltreffender sal kan optree. Binne dié verband word die term "norm" op twee maniere gebruik:

(a) In die sin van 'n sistematiese reël (deskriptief: sosiale gedragspatrone, en preskriptief: laakbare optrede waarop die sanksie van die Wet geld);

(b) In die sin van 'n basis vir evaluering (byvoorbeeld die beoordeling van wapen: spesifikasies aan 'n SABS-standaard).

Ter differensiering van taalnorme stel Schlotthaus (1973:87) vyf dimensies voor: semantiese norme, wat die verhouding tussen teken en betekenis bepaal; sintaktiese norme, wat die konstruksie, vorm en prestasie van 'n sin reël; spreektaalnorme, wat spesifieke, fonologiese en sintaktiese voorskrifte is; skryftaalnorme, wat sekere fonografiese, semantiese en sintaktiese voorskrifte is; en stilistiese norme, wat waardebepalende seleksies is met die oog op die estetiese effek van 'n teks. In hierdie studie word klem gelê op die norme wat geld in die terminologie en die vakleksikografie.

Terminologienormering mik na ondubbelsinnige kommunikasie op wetenskaplike en tegnologiese gebied. Die vorm en inhoud van terme moet *genormeer* wees. As sodanig is terminologienormering 'n belangrike hulpinstrument vir ekonomiese beplanning, institusionele beheer en informasie-uitwisseling op wetenskaplike en tegniese gebied. Om hierdie rede is institusionele denke⁶ 'n voorvereiste vir terminologienormering.

1.5 Die eienskappe van preskriptiewe vaktaalnorme

Preskriptiewe vaktaalnorme binne die militêre verband word gedikteer deur die vereistes van militêre kommunikasie wat akkuraat, bondig, duidelik verbandhoudend, logies en vinnig oordraagbaar moet wees (RMS: 1 - 1). Dit hou byvoorbeeld in dat punte en koppeltekens tussen afkortings uitgelaat word; dat name van kodes, eenhede, sêpe in blokhoofletters geskryf word; dat range voor name altyd afgekort word; dat bepaalde terme afsonderlik en binne samestellings altyd dieselfde betekenis sal dra: **taktiek, strategie, inligting, informasie, sekerheid, logistiek, beheer, kontrole**, wat afwyk van die betekenis wat deur die breë publiek⁷ aan hierdie terme geheg word.

Preskriptiewe vaktaalnorme binne militêre verband verskil in 'n mate van konstitutiewe vaktaalreëlmatighede in die sin dat byvoorbeeld van die interpunksie wat deur ander staatsinstellings gevolg word, afgewyk word:

die Taalkommissie se voorskrifte ten opsigte van punte en koppeltekens tussen afkortings word nie deurgaans gevolg nie.

1.6 Aspekte en vorme van vaktaalgebruik wat genormeer word

Binne militêre verband word spesifiek gekyk na die normering van bepaalde aspekte: lang samestellings word vermy deur gebruikmaking van kodewoorde of militêr-georiënteerde kort omskrywings (*automatic pilot*) *doors* en (*defended locality*) *steunkring*; lang sinne word "telegrafies" geformuleer deur weglating van lidwoorde, adjektiewe en die gebruik van syfers en simbole. Die ortografie van militêr gebruikte taaluitings is ook anders: punte en koppeltekens word weggelaat, *range*, *dae* van die week en *maande* van die jaar word afgekort: *Di* : Dinsdag; *Jan* : Januarie en 2 uur *nm.* op *Donderdag 17 Desember 1984* lui byvoorbeeld: *171400B Do 84*. Die betekenis wat aan bepaalde terme geheg word, wyk ook af: *inligting* is byvoorbeeld "verwerkte informasie".

Bepaalde vorme word binne militêre verband genormeer: die woord *sal* het die modaliteit van 'n bevelsvorm gekry: "Die *mag sal* (*moet*) om *171400B Don 84* punt X beset". Dienooreenkomstig verskil die styl van militêre kommunikasies van dié van die nie-militêre vorm terwyl militêre kommunikasies vanweë groter eenvormigheid van die *gemeenskap*⁸ minder registers van taalgebruik toon as byvoorbeeld onder die nie-militêre groepe.

1.7 Uitwerking van die normeringsproses

As gevolg van die groter eenvormigheid van militêre taalgebruik en terme bestaan daar 'n groter onderlinge begrip van bepaalde prosedures, drils, dissiplinêre stappe, seremonieel en voorskrifte onder die militêre personeel as wat die geval onder nie-militêre gemeenskappe is. Nie-militêre vakterme word binne militêre verband aangepas om meer doeltreffend as kommunikasie-instrument onder militêre personeel te kan dien (vergelyk par. 1.6 hierbo).

1.8 Onderlinge beïnvloeding van preskriptiewe vaktaalnorme en taalverandering en taalverskeidenheid

Die feit dat natuurlike taal kreatief en nie eenduidig is nie, bied die voordele van buigsaamheid en aanpasbaarheid ten opsigte van verskillende terminologieë. Die grootste gevaar lê daarin dat die natuurlike taalgebruik en -ontwikkeling so aan bande gelê word deur a-normale betekenis aan woorde te heg, dat taal nie meer sy kommunikatiewe funksie kan vervul nie. Dit gebeur byvoorbeeld as daar terme geskep word wat met die moedertaalstruktuur bots: **pantserbreekbrandplakkopprojektiel** ("armour-piercing high explosive squash head projectile"): dit is 'n pantser-deurdringende plakkopprojektiel aangedryf deur brisantploffstof, en in die term word verkeerdelik 'n teenstelling tussen "breek" (pantserdeurdringing) en "brand" (brisantstof) geskep sodat onverstaanbaarheid intree. Die semantiese verband tussen die komponente van die samestelling is moeilik agterhaalbaar; 'n verdere probleem is dat die lengte van die samestelling ook teen verstaanbaarheid militeer.⁹ Die term sou verstaanbaarder gewees het deur 'n duideliker verband te skep tussen die komponente: **pantserbreekende brisant-granaat met plakkop**.

In propaganda is daar talle voorbeelde van terme en beskrywings wat die publiek (doelbewus) onder 'n verkeerde indruk bring: **matige verliese: 2 000 man uit 100 000 sneuvel; vryheidsvegter: terroris; rasionalisering: afdanking van 1,000 000 werkers in die motornywerheid**.

Daar bestaan baie voorbeelde van vaktaalgebruik wat terdê op die normale taalontwikkeling inwerk: letterwoorde en akronieme soos **SAW, RSA** en **SASOL** wat nie meer met punte tussen die letterkomponente geskryf word nie; afkortings soos **LASER** en **RADAR** wat woord- of term status verkry en nie meer as afkortings opgevat word nie; letter- en simboolafkortings, lang samestellings waar die vakspecialis (of eerder die vertaler namens hom) poog om soveel moontlik alle elemente van 'n begrip in een term vas te lê. Dit vorm een van die groot probleme in ons Afrikaanse vakterminologie (Picard 1980:115).

Dit is duidelik dat vaktaal ook uit bepaalde registers bestaan: die chemikus gebruik die hoogs ingewikkelde chemiese nomenklatuur **CO₂ (koolstof dioksied)**; maar die leek sê **koolsuurgas**. Die medikus sê **ureter** maar die leek sê **urinebuis**. Dit gebeur dikwels dat terme soos **klepstoter (tappet)** so 'n geringe gebruiksfrekwensie het, dat dit in onbruik raak, of dat 'n term

soos raket (vuurpyl) nie geskik bevind word nie deur die praktyk en dit deur missiel vervang word. Die preskriptiewe lemma's **programmatuur** en **apparaat** is besig om die stryd teen **sagteware** en **hardeware** te verloor, en rekenaar word allengs deur die versmade **komper** vervang. Dit is dikwels onwenslik. Die omgangstaal oefen sodoende 'n besliste invloed op die vaktaal uit.

1.9 **Eise gestel aan preskriptiewe vaktaalnorme**

Bepaalde eise wat deur sowel vakdeskundiges as taalkundiges aan vakterminologieë gestel word, moet bevredig word alvorens die terme eenvormig en vir institusionele normering geskik sal wees. Die eise is inhoudelik en taalkundig van aard. Die inhoudelike eise slaan op die funksionele geskiktheid van 'n besondere term om na 'n begrip of saak in die buitetalige situasie¹⁰ te verwys: die term moet in één herkenbare vorm (eenvormig) op een besondere referent dui (eenduidig): funksionele eis. Die term mag egter ook nie bots met die taalsisteem nie, omdat die weerstand wat dan by die taalbewuste gebruiker sou ontstaan wetenskaplike en tegniese informasieuitwisseling kan benadeel.

1.9.1 **Funksionele eise**

(a) Eenvormigheid en eenduidigheid. 'n Referent moet slegs deur één besondere term met één besondere vorm aangedui word. Die term word eenduidig en eenvormig gemaak en dus na inhoud en vorm genormeer.

(b) Keuse van 'n oorspronklike naam. Nuwe ontdekkings en begrippe moet in hul oorspronktaal sodanig beterm word dat die terme met die mins moontlike aanpassings ook vir ander tale gebruik kan word: *curie*, *diesel*, *spoetnik*. Die tradisie om nuwe wetenskaplike en tegniese terme op Griekse, Latynse vorme internasionaal te standaardiseer is 'n nuttige internasionale kommunikasiemiddel: *differentiel/differensiaal/differential* (vergelyk die Afrikaanse term **ewenaar*, {Terblanche 1976:152}).

(c) Sistematigheid. Terme wat nasionaal gebruik word, moet nie indruis teen die taalsisteem en die natuurlike aanvoeling van die moedertaalspreker nie. Samestellings soos *balkaanhegtingstoestel (attachement)* (vir *medaljes*) is te lank en die militêr verkies *gleufbalkie*. 'n Vermenging van klassieke

en moedertaalstamme soos differensiaaloorbrenging of verafrikaanste meervoudsafkorting van 'n Engelse term ~~rate~~ (rations : rantsoene) is ook problematies.

(d) Bondigheid. Dit is onnodig om alle belangrike komponente van 'n saak in een term vas te lê: Die term deklandingsvliegtuig is toereikend ongeag die feit dat daar ook van 'n skeepsdek af opgestyg word.

(e) Eenvormige leksikografiese beleid. Die terme moet volgens 'n eenvormige leksikografiese beleid aangebied word en leksikografiese aanbieding (uitleg van lemmas, kruisverwysings, sinonieme, verbandswoorde, bronkodes, definisies of konteksvoorbeelde, vakbeskrywings, ensovoorts) moet deel vorm van die besondere leksikografiese beleid.

(f) Gebruiksgerigtheid. Dit is 'n praktiese vereiste dat die samestelling van die termgebruikende publieke bepaal moet word, voordat termlyste opgestel word. 'n Tegnieuse telegraafbeampte in die poskantoor sal byvoorbeeld wél belang stel in poskantoorterme wat te doen het met sy vak maar nie in filateliebeskrywings nie.

(g) Taalpolitiek. Wanneer 'n bepaalde taalpolitieke termbeleid gevolg word (vergelyk die oormatige verduitsing van alles in die dertigerjare, byvoorbeeld Fernspreker in plaas van Telefon), moet daar gewaak word teen inkonsekwentheid wat teen termnormering militêre soos byvoorbeeld televisiekas in dieselfde lys as beeldradioskerm.

1.9.2 Taalkundige eise

(a) Duidelike term-referentverhouding. 'n Term moet dui op 'n uitkenbare saak. Die normblad DIN 2330 (1971) beskou taal as 'n basiese sisteem van benamings vir begripesisteme. Vir die opstellers van DIN is die "Begriff" 'n aanduiding van begrippe en begripklasse. In die reeks ~~masjien~~, ~~werktuigmasjien~~, ~~slypmasjien~~, ~~groefsllypmasjien~~ word die subklasse van ~~masjien~~ gekenmerk deur 'n toename van beperkende eienskappe. In die reeks ~~werktuigmasjien~~, ~~slypmasjien~~, ~~boormasjien~~, ~~freesmasjien~~, ~~skaafmasjien~~ is die variasies egter op dieselfde vlak. Eersgenoemde voorbeeld is kenmerkend van hiponomie, 'n paradigmatische betekenisverhouding wat berus op die enkapsulering van die hiponiem as 'n sintagmatiese wysiging van die betekenis van die superordinaat. ~~Masjien~~ as superordinaat met sy hiponieme

werktuigmasjien, slypmasjien, boormasjien, ensovoorts dwing die betrokke woordeskat in 'n hiërargiese struktuur en in bepaalde semantiese velde in.

(b) Begripsgeleding. Volgens Fluck (1976:117) is daar drie maniere om nuwe begrippe te bou: bepaling, konjunksie, en disjunksie.

Bepaling dui op die beperking van die basiese begrip (byvoorbeeld 'n 'masjien' beperk deur 'n tweede begrip as subklas van die klas 'masjiene': 'skaafmasjien', 'slypmasjien').

In konjunksie word die inhoud van die samestellende begrippe verenig in 'n nuwe begrip wat die naaste gemeensame hiponiem is: 'pantser' en 'kar' word 'pantserkar'.

In disjunksie word die omvang van die basiese begrippe verenig in die naaste gemeensame superordinaat: twee gelyk geordende begrippe 'koeël' en 'granaat' kry as superordinaat 'projektiel'. DIN 2330 deel die beperkende eienskappe binne die begripveld sistematies in in vorm, grootte, stof, kleur (inherente eienskappe), en werkswyse, gebruik en indeling (verhoudingskenmerke).

(c) Konvensionaliteit. Terminologie moet 'n konvensionele sisteem wees -- dus gegrond op die konvensie van sy gebruikers wat normering van aspekte soos begripsinhoud, taalmodus, ortografie dek.

(d) Vermyding van sinonieme. Sinonieme skep meerduidigheid: **heatseeker** (missiel) word vertaal as **hittesoeker**, **hittevuurpyl**, **hitte-aanpeiler**, **termiese missiel**, **hitte-sensitiewe missiel** ensovoorts. Dit is verwarrend.

(e) Afleidingsproduktiwiteit. In terminologie waar die sisteem van leksikale formanse verband hou met begrippe-sisteme, is die vermoë van 'n woord om 'n groot aantal afleidings te genereer, belangrik: **sinchroon**, **sinchroniseerder**, **sinchronie**, **sinchroniseer**, **gesinchroniseer**, **sinchrosiklatoon**, **sinchronisasie**.

2 Gebreke in Afrikaanse termlyste en vakwoordeboek

Wanneer 'n mens die meeste Afrikaanse termlyste en vakwoordeboeke deurkyk, val die volgende gebreke op.

(a) Daar is 'n groot aantal oorvleuelende termlyste en vakwoordeboeke. Voorbeelde hiervan is Die ~~Weer~~Woordeboek (1954), Motorwoordeboek (1973), Engels/Afrikaanse Tegniese Woordeboek (1976), Staalwoordeboek (1978), Poskantoorwoordeboek (1969), Elektrotegniese woordeboek (1967) wat almal elektriese terme, motorterme, metaalterme, kabelterme, gereedskaps-terme, ensovoorts dek. Dit is waarskynlik die gevolg van die groot aantal uiteenlopende term- en vertaalkantore en 'n algehele gebrek aan koördinerings van vaktaalaktiwiteite.

(b) Daar is 'n hoë mate van duplisering: die lemma "koördineer" met sy Engelse vertaling "co-ordinate" verskyn sonder verbandsaanduiding of definisie in ten minste vier uiteenlopende vakwoordeboeke.

(c) Daar is baie terme wat bots in verskillende vakwoordeboeke wat dieselfde gebied dek: die Afrikaanse vertalings "vir local government" varieer van "plaaslike owerheid", "plaaslike regering" tot "munisipale bestuur" of "munisipale owerheid".¹² "Chip" word in verskillende woordeboeke oor rekenaarwese vertaal as "skyfie", "mikroplaatjie", "tjip", "snipper", "spaander", "vlokkie".¹³

(d) Die meeste Afrikaanse vakwoordeboeke is vertalend omdat terminoloë of vertalers vanuit die Engelse bronterm vertaal en nie die begrip self probeer definieer in Afrikaans nie --- waarskynlik omdat die woordeboek selde 'n produk is wat die vakman self opgestel het. Hierdie gebrek lei tot foutiewe vertalings omdat vertalers sonder die nodige kennis van die referent nie die juiste termkeuse uit die bestaande woordeboeke kan maak nie. Dit verklaar miskien ook hoekom vakmanne hulle baie selde steur aan Afrikaanse vakwoordeboeke op hul gebiede.

(e) Belangrike terme (dikwels vir kernbegrippe) op bepaalde vakgebiede is nie in die betrokke vakwoordeboeke opgeneem nie. Die *Ekonomiese Woordeboek* (1976) is veral teleurstellend.¹⁴ Die ekserperering van terme uit wetgewing wat op finansiële instellings betrekking het, is blykbaar heel onvolledig gedoen. Voorbeelde uit bykans 200 ontbrekende terme vir kernbegrippe is: *affidavit*, *annual duty*, *carrier* (geldskietter), *closure*, *codicil*, *contributory*, *cumulative dividend*, *estoppel*, *marketeer*, *pyramid company*, *synergy*, *preincorporation contract*. Ook is definisies nodig om die onderskeid aan te toon tussen *bedryfskapitaal* en *vlottende kapitaal*, *sequesterate* en *liqui-date*, *revoke*, *repeal*, *abrogate* en *rescind*.

(f) Die redaksionele beleid wissel van vakwoordelys tot vakwoordelys: kruisverwysings, verbandswoorde, bronverwysings, woordeklasaanduiders, indelings en klassifikasiekategorieë is uiteenlopend en verwarrend. Die aanbieding van die terme self verskil. Sommige leksikograwe maksimaliseer homonimie deur 'n afsonderlike lekseem met elke betekenis te gee: leer: "doctrine"; leer: "ladder"; leer: "leather". Ander maksimaliseer polisemie deur slegs een lekseem te definieer in terme van sy verwante vorme en hul sintaktiese funksie:

- Ordnance: 1. Military stores/equipment: Krygsbehoefte.
 2. Guns: Geskut.

Die skryfwyse van terme lewer soms lang terme met semanties moeilik herwinbare betekenis op, byvoorbeeld Leerlugmaglaaiwerkbeheersentralebeheerpaneel: die teenstellings Leer- en lugmag- en beheersentrale-beheerpaneel is vir die leek onbegrypbaar en lei tot wankommunikasie.

(g) Daar is min blyke van besinning oor Afrikaanse aanpassings by internasionaal aanvaarbare terme met die oog op die uitwisseling van wetenskaplike en tegnologiese data. Waar die meeste tegnologies gevorderde lande gebruik maak van Latynse en Griekse stamme en affikse --- diktafoon, televisie, selektor, observator, navigator trag Afrikaanse vakleksikograwe om 'n "egte Afrikaanse terminologie" te skep in die Germaanse patroon, soos beeldradio, draadloos, kieser, waarnemer, ensovoorts.

(h) Baie van die neologismes in Afrikaanse vakwoordelyste skep die indruk dat die betrokke leksikograwe nie oor die nodige kennis van die struktuur van Afrikaans en sy woordboumeganismes beskik nie. Die vertaling van multi-channel teleprinter system (Weermagswoordeboek 1959:309) lui veelvoudige teledrukkerstelsel. Dit is egter duidelik nie 'n veelvoudige stelsel nie, maar wel een met meerdere kanale: die adjektiewiese gebruik van veelvoud is verwarrend.

3 Die Afrikaanse vaktaalwese vandag

3.1 Moontlike oorsake van gebreke in die Afrikaanse vaktaalwese

(a) Die nodige koördinerende beheer, gesag en leiding ten aansien van terminologiese voorrange ontbreek, waarskynlik omdat daar nooit op sentraal koördinerende grondslag 'n behoeftebepaling gedoen is nie en daar ook geen

afdoende afbakening van vakgebiede was nie. As gevolg hiervan is daar byvoorbeeld drie verskillende mediese vakwoordeboeke, twee uiteenlopende motortermlyste en verskeie vakwoordeboeke met rekenaarsterme en finansiële terme geproduseer en versprei. Dit het ook gelei tot vakwoordelyste soos **Vliegtuigbousterme** (1973) wat die afsonderlike vakindelings: vliegtuig-enjins, vliegtuigrame, staalkonstruksie, elektronika, bedrading, radiosterme, wapensterme almal in hom verenig, hoewel elkeen van die indelings ook reeds in afsonderlike publikasies opgeneem was. Dergelike terminografiese praktyke is vanweë die nie-koste-effektiwiteit daarvan 'n vrugtelose uitgawe en die produkte word buitendien selde gebruik.

(b) Vanweë die gebrek aan skakeling tussen termlyggame en standaardiserende instansies soos die SABS word aanvaarde standaarde met hul terme en definisies nie *ipso facto* in Afrikaanse tegniese vaklyste opgeneem nie.

(c) Daar is min blyk van enige terminologieteorie soos wat in Europa die geval was (vergelyk Fluck, Wüster, Felber, Ischreyt, ensovoorts). So 'n teorie moet empiries getoetste en genormeerde beginsels vir die normering van Afrikaanse vaksterme verskaf. Die gebrek aan teoretiese insig skep metodologiese probleme sowel by vaktaskepping as by die normeringsproses.

3.2 Geskiedkundige ontwikkeling van die Afrikaanse vakterminologie

Die geskiedenis van die Afrikaanse vaktermwese gee blyke van 'n lofwaardige kultuurbevorderingspoging ten einde Afrikaans in staat te stel om hom naas Engels op wetenskaplike en tegnologiese gebied te handhaaf. As daar na dié geskiedenis gekyk word, wil dit egter voorkom asof te min besin is oor die uiteindelijke gebruik van die term wat geskep is. Dit het gelei tot 'n gebrek aan penetrasie van die terme onder die gebruikers. Van bepaalde woordeboeke wat in die vroeë sewentigerjare gedruk is, moes daar in verskeie gevalle meer as 50% afgeskryf word. Ook sou dit nie juis wees om te verklaar dat die vertaler/terminoloog die skepper van terme is nie.¹⁵ Die grootste skepper en gebruiker is die vakspesialis of tegnikus self, maar deur die groot inisiatief wat van vertalers soos Celliers en Preller uitgegaan het, is die rol van die vakspesialis gaandeweg geïgnoreer met nadelige gevolge vir die Afrikaanse vakterminologieë. Die mislukte pogings van vaktakommisies, vaktalrade en koördinerende vaktalrade, wat hoofsaaklik taalkundig georiënteer was en oor onvoldoende gesag beskik het,

getuig daarvan dat koördinerings sonder die nodige afdwingbare gesag en aanvaarding van dié gesag, nooit tot behoorlike normering kan lei nie.

4 Aspekte en vorme van vaktaalgebruik wat effektief normeerbaar is

4.1 Normeerbare elemente

Die gebruik van klassieke (Latyns/Griekse) stamme en affikse kan met vrug vir wetenskaplike terme en nomenklatuur benut word ten einde internasionale skakeling te bewerkstellig en die emosionaliteit van gevoelswoorde te verminder. Latynse stamme of affikse moet egter nie in verbinding met Germaanse stamme gebruik word nie: tussenmenslike verhoudinge en interkulturele kruisbestuwing. Hou Germaanse stamme gekoppel aan Germaanse affikse en die Latynse stamme gekoppel aan Latynse affikse (Picard 1990:100).

Die reëls vir afleiding en samestelling, leksikografiese metodiek en versorging, en konvensionele simbole en akronieme moet genormeer word.

4.2 Effektiewe deurvoering

Om die normering van Afrikaanse vakterme effektief deur te voer is dit noodsaaklik dat die vaktermkomitees hoofsaaklik uit vakspesialiste op die besondere vakgebied bestaan. Hulle kan bygestaan word deur een terminoloog, en behoort die fokus aanvanklik primêr te laat val op kernterme op die gebied. Die deurvoering kan gepropageer word deur gebruik van die terme in vakartikels, handboeke, lesings en laastens deur basiese vaktermlyste in die betrokke vakke. En die vaktermlyste sou selfs in die vorm van rekenaardrukstukke versprei kan word.¹⁶

5 Kontroliering en deurvoering

Daar kan gevra word hoe normeerders die effektiwiteit van hul normering kontroleer en verdere normering by die terugvoer van sodanige kontrole aanpas. Die toets van 'n goeie term vir 'n gebruikte begrip lê in sy aanvaarding deur die vaktaalsprekers/~skrywers. Om dié rede moet terme in hoofsaak deur vakspesialiste geskep word. Kontrole kan sesmaandeliks plaasvind deur middel van 'n nasionale vakwoordeboekoudit wat die

Skakelkomitee kan reël en koördineer. Dikwels verloor die taalkundige eise en tree funksionele eise as oorwinnaars uit die stryd. Die terminoloog moet dit aanvaar en nie teen die prikkels skop nie.

6 Ondersoeke na die probleme van die Afrikaanse vaktaalwese

6.1 Vorige ondersoeke en aanbevelings

Dit is interessant om op te merk dat sowel die Afrikaanse vertaler en vaktaalwerker as die Afrikaanse vaktaalgebruiker reeds geruime tyd bewus is van die probleme onderliggend aan Afrikaanse vakterminologieë. Want navorsing en ontwikkeling op wetenskaplike en tegniese gebied bring mee dat vaktaal vandag eksponensieel groei en dié nuwe begrippe bereik Suid-Afrika veral deur medium van die Engelse taal. Dit verklaar enersyds die groot rol van tweetalige vertalers in die skepping van terminologie, maar andersyds verklaar dit ook een van die grootste leemtes in ons vaktaalwese: gebrek aan eie insig oor begripsbeterming en die groot uiteenlopendheid van prosedures, termprojekte en terme. Daar het 'n kloof ontstaan tussen vakspesialiste en terminoloë/vertalers omdat die rol van vakspesialiste geleidelik kleiner geword het in die opstel van vakwoordelyste in die RSA. Dit is in teenstelling met die aansienlike rol wat vakspesialiste vervul in Europese terminologieprojekte. In Europa word die belangrikste terminologiepogings onderneem deur organisasies soos die Duitse, Oostenrykse en Franse standaard-organisasies wat uit vakspesialiste bestaan, en wie se pogings effektief gekoördineer word deur tegniese komitees (TC) van die Internasionale Standaard-organisasie (ISO) soos byvoorbeeld TC 37, wat reeds in die dertigerjare van hierdie eeu kranige werk verrig het. Tewens bestaan daar internasionale verspreidings-, inligtings- en koördineringsorgane soos INFOTERM (Weenen) wat deur middel van groot gerekenariseerde termnetwerke soos TERMNET, en dokumentasienetwerke soos Biblioterm, die pogings van die vernaamste Europese en ander terminologieskeppende instansies saamskaar. Die gebrek aan sodanige bestel in die RSA is een van die vernaamste redes waarom die vaktaalwese in Suid-Afrika blykbaar uit tred is met terminologie-ontwikkeling wat elders in die wêreld plaasvind.

In die lig hiervan het 'n paar ondersoeke na die vaktaalwese in die RSA plaasgevind. In die verslag van die Komitee van Onderzoek na Vaktaalbedrywighede (Robbertse-verslag, 1969) word beweer

"dat toe Afrikaans in 1926 die plek van Nederlands as ampstaal naas Engels ingeneem het hy oor feitlik geen opgetekende Afrikaanse ekwivalente vir die gebruiklike vakterminologie van daardie tyd beskik het nie". (1969:12)

Maar dit is welbekend dat daar voor 1926 reeds verskeie bronne was waarin Afrikaanse terme verskyn het; byvoorbeeld Arndt (1924) *Wiskundige Terme* en omtrent veertien handboeke oor artillerie, infanterie, wapens, en ander militêre fasette vanaf 1912 tot 1921 deur die Departement van Verdediging.¹⁷ Ander aannames in die Robbertse-verslag is dat die brandpunt van vaktaalbedrywighede in die staatsdiens gesentreer was (sonder vermelding van groot rol van Afrikaanssprekende akademici);¹⁸ dat die terminoloog se taak hoofsaaklik bestaan het uit die maak van Afrikaanse vertalings vir Engelse terme, en dat vertalers en ander staatsamptenare die primêre gebruikers van terme is. Dus was die Robbertse-verslag se gevolgtrekking dat die grootse behoefte aan terminologie in die staatsdiens bestaan.¹⁹

Volgens Picard (1980:219-220) is die normering van terme

"'n institusioneel-konvensionele middel van die wetenskap, tegniek en beroepe om die begrippe van vakgebiede eenvormig en eenduidig te verwoord met die oog op effektiewe beroepskommunikasie. Vakspesialiste moet ooreenkom oor die keuse van begripsbenamings wat hulle uit die A.B.-taal wil terminologiseer. Die keuse hang af van sowel funksionele vakvereistes as taalkundige kriteria. Daar is ook bepaalde grense in die normeringsproses (duidende op taal as kondisioneringsproses deur bepaalde instansies) wat nie oorskry mag word nie. Dit is die taak van die terminoloog as toegepaste taalkundige om die vakvereistes met die taalkundige eise te versoen sodat produsent en verbruiker kan kommunikeer ten bate van nasionale handel, nywerheidsontwikkeling en welvaart.

"Dit blyk dat Afrikaanse terminologieë wel inherent normeerbaar is maar dat dit gebuk gaan onder gebreke sodat Afrikaanse vakterme nie voldoen aan die eise wat daaraan gestel word nie.

"Die taalkundige probleme is in hoofsaak 'n gebrek aan kennis van die woordskeppingsmeganismes (soos afleiding en samestelling) en 'n relatiewe onvermoë om te kan onderskei tussen 'n vakterm en 'n A.B.-taalwoord.

"Die funksionele probleme hou verband met die terminoloog se gebrek aan kennis van die referent en dus die verhouding term-referent. Om hierdie rede moet die terminoloog van die begrip uitgaan en nie van die woord nie. Die terminoloog moet derhalwe saam met die vakspesialiste in die terminologiseringsproses deelneem.

"Daar is 'n behoefte aan 'n terminografiese beleid wat gerig moet wees op die korrelasie van die teoretiese taalbeskouende aspekte met funksionele vakbehoefte. Die Afrikaanse vaktermwese het behoefte aan sentrale tegniese en bedryfsterm-dataversameling, terminligtings- en verspreidingsmeganismes en 'n vaste redaksionele patroon vir die eenvormige aanbieding van eenduidige terme (sover moontlik) vir alle geïdentifiseerde vakgebiede. Hierdie behoeftes dui op die noodsaaklikheid van sentrale dokumentasie, elektroniese massaverwerking en nasionale beskikbaarstelling van Afrikaanse vakterme."

Dit is interessant dat dergelike bevindinge in meer presiese vorm vervat is in 'n RGN-onderzoek (verslag Term -1 1984) na vaktaalaangeleenthede in Suidelike Afrika: Verslag van die ondersoek na organisatoriese aangeleenthede op vaktaalgebied. Dié ondersoek is geloods as gevolg van versoeke van die Koördinerende Vaktaalraad, die SA Instituut van Vertalers en Tolke, die SA Weermag en die Nasionale Mannekragkommissie.

Die verslag is onlangs vrygestel en die kernvoorstelle wat daarin vervat is, word kortliks uitgelig (Term -1 1984:186-194):

(a) Daar word voorgestel dat die vaktaalpraktyk sy huidige gedesentraliseerde aard behou, maar dat beplanning, koördinerende en die dokumentasie van alle beskikbare terme en inligting oor die vaktaal gesentraliseer word.

(b) Daar word voorgestel dat sekere navorsingsfunksies (en skakelingsfunksies) na die RGN oorgedra word.

(c) Daar word voorgestel dat die huidige setel van die Vaktaalburo krities bespreek word.

6.2 Model van die vaktaalpraktyk

Die voorgestelde model berus op aannames wat in die verslag oor die aard van die vaktaal gemaak is.²⁰ Die geïnstitusioneeliseerde vaktaalpraktyk het nie tred gehou met veranderings in die beroeps subkulture nie. Die nuwe fase van die vaktaalpraktyk toon drie pole: die vakspesialis en die terminoloog wat nutskeppings dokumenteer, taalkundig verwerk (waar nodig), leksikografies versorg, deur redaksiekomitees (bestaande uit vakspesialiste) normeer en weer aan die vakspesialis en vertalers beskikbaar stel. Die model is daarop gerig om die terminoloog in staat te stel om sy taak so vinnig en effektief moontlik te verrig. Daar word eksplisiet voorsiening gemaak vir

hulp aan vakspesialiste wat self die terminologie op hul gebiede wil verwerk. Die model het die volgende komponente:

(a) Terminologieversameling

(i) Landsweye stigting van terminologieskategorieë by groot vaktermproduseerders en -gebruikers²¹ wat afgehandelde terme reëlmatig volgens vak-inde-lings na 'n sentraal verwerkende termbank stuur.

(ii) Waste redaksiekomitees bestaande uit vakspesialiste en bygestaan deur enkele terminoloë wat die termbank se ongeskakelde en gealfabetiseerde terme beoordeel.

(iii) Onafhanklike vakwoordeboekprojekte met amptelike ondersteuning en erkenning.

(b) Termbank

Gerekenariseerde termbank, gekoppel aan 'n afdeling terminologie wat terme invoer, dokumenteer, termoorvleuelings en -botsings waar moontlik uitskakel en terme spoedig onder vakspesialiste versprei deur middel van rekenaardrukstukke volgens voorrange wat deur behoeftes bepaal is: algemene verklarende en vertalende vakwoordelyste (jaarliks of halfjaarliks) en spesialislyste op aanvraag.

(c) Skakelkomitee

Die Koördinerende Vaktaalraad se funksies word hersien en sy skakeling met vaktaalkantore en met ander termskeppende en -gebruikende organisasies word versterk.

(d) Navorsing

Aan die afdeling terminologie word 'n navorsingsafdeling gekoppel met die oog op studie van woordvormingspatrone, stilistiese en kontekstuele kenmerke van vaktaal en vakleksikografiese metodes.

7 Aanpassings van die model

7.1 Probleme

Die onderhawige model is onderworpe aan enkele probleme:²²

- (a) Hoe moet vakspecialiste tot deelname gemotiveer word?
- (b) Is die vaktaalgebruikers bereid om die goedkoper drukstukke te aanvaar?
- (c) Sal terme noodwendig kwalitatief verbeter?
- (d) Hoe moet die terminologieë in die swart state aandag ontvang?
- (e) Waar moet die sentrale terminologie-instansie gesetel wees?
- (f) Hoe moet internasionale skakeling bewerkstellig word?
- (g) Gaan dié nuwe bestel tot verbeterde termpenetrasie lei?

7.2 Moontlike aanpassings

Die model kan aangepas word deur die volgende aspekte daarin te bou:

- (a) 'n Landsweye poging tot vaktaalbevordering deur 'n reklamekomponent van die skakelkomitee met behulp van kamers van Koophandel, individuele nywerhede, sekondêre en tersiêre onderwysinstellings, deur middel van artikels, pers- en radioreklame, kernvakwoordelyste en 'n landsweye telefoniese termadviesdiens.
- (b) 'n Opleidingsadvieskomponent gekoppel aan die afdeling terminologie wat universiteite en teknikons oor terminoloogopleiding kan adviseer.
- (c) 'n Koppeling van die afdeling terminologie se termbank met terminologiekomitees van die swart state.
- (d) Die plasing van die sentrale terminologie-instansie by 'n onafhanklike navorsingsinstansie soos die RGN of WNNR, en regstreekse skakeling met 'n standaard-instansie met die oog op internasionale skakeling.

8 Slot

Dit wil voorkom asof die model wat deur die RGN-ondersoek voorgestel word, wél 'n wesenlike bydrae tot die sanering van die Afrikaanse vaktaalbedryf kan lewer. Die nodige aanpassings wat in die voorgaande paragrawe voorgestel word, sal die model se toepassing beslis kan verbeter. Regstreekse betrekking van vakspecialiste en veral die publiek (deur middel van doelgerigte reklame, en basiese termkennispropagering op sekondêre en tersiêre onderwysvlak, en landswye termadviesdienste) asook koppeling met swart state se termkomitees en skakeling met oorsese instansies vorm die belangrikste elemente van dié aanpassings.

NOTE

- ¹ Gildetale verwys na die vaktale van middeleeuse vakgildes waaruit baie moderne terminologieë van die krygstaal, tekstieltaal, ensovoorts voortgespruit het.
- ² Gloy definieer norme hier in terme van die deontiese of normlogika na Kalinowski (1971:7).
- ³ Waardes is maatskaplik erkende aksies van waardering en voorkeur terwyl norme konkrete optrede voorskryf; vergelyk Gloy (1975:32).
- ⁴ Sanksie word hier gebruik in die sin van dwangmiddel of straf; vergelyk (Van Dale 1970:831).
- ⁵ Konvensie slaan hier op 'n ooreenkoms wat wetties bekragtig is. Dié siening verskil dus van dié van Gloy (1975:32) wat norme en konvensie as sinoniem beskou.
- ⁶ Institusionele denke is die beleidsgerigtheid van 'n organisasie of bedryf: die gerigtheid van 'n gevegsmag op sy besondere strategie of 'n firma op sy winsmotief.
- ⁷ Die publiek van nie-belanghebbendes by die besondere vakspecialisasie.
- ⁸ Die militêre bestel word wetties beheer deur die bepalinge van die Verdedigingswet (Wet 44/57) soos gewysig, die reglement van dissipline en talle geskrewe en ongeskrewe gebruike en konvensies.
- ⁹ In 'n poging tot bondige vakkommunikasie probeer terminoloë om in 'n samestelling 'n geënkapsuleerde definisie van die referent te gee. Die doel hiermee is om 'n sogenaamde "logiese verband" met die referent te identifiseer en om genoeg informasie in 'n samestelling te bou wat 'n kennis van die referent oordra. Die gevolglike lengte van samestellings en die moeilikheid om die sintaktiese verbande tussen die lede van die samestelling te herwin is nie bloot 'n sintakties-semantiese probleem nie maar veral 'n probleem van gebrekkige kennis van die referent (Picard 1980:157).
- ¹⁰ Situasie of saak wat deur die term beskryf word: (Sien n.11)
- ¹¹ *Weermagswoordeboek* (1954):114; *Accounting and commercial dictionary* (1958:32); *Eng.-Afr. Tegnieke woordeboek* (1976:122); *Ekonomieoordeboek* (1976:67).
- ¹² Die voorbeeld is verstrekk deur C.P.L. Griesel, voormalige hoofvertaler van die Munisipaliteit van Pretoria.
- ¹³ Vergelyk die insette deur die verskillende taalburowe in die Rekenaar-drukstuk van die SAW vir Rekenaarsterme 1983/84.
- ¹⁴ Dié voorstel is afkomstig van M.J. Louwrens, hoofvertaler van die Sagtevrugteraad.
- ¹⁵ Vergelyk ook *Term - 1* (1984:24).

- ¹⁶ Die skrywer het by verskeie vergaderings van die Koördinerende Vaktaalraad 1974-1987 herhaaldelik op hierdie feit gewys.
- ¹⁷ Vergelyk (Picard 1980:21).
- ¹⁸ Robbertse, P.M. (1969) *Verslag van die Komitee van Onderzoek na Vaktaalbedrywighede*. Pretoria: Departement van Nasionale Opvoeding.
- ¹⁹ Robbertse, P.M. (1969) 1 lid.
- ²⁰ R.G.N., (1984) TERM-1. RGN-ondersoek na Vaktaalaangeleenthede in Suidelike Afrika, pp. 9-12.
- ²¹ Soos die Departement van Pos- en Kommunikasiewese, Kamer van Mynwese, S.A. Weermag, EVKOM, YSKOR, KERKOR, RGN, WNNR, Departement van Vervoerwese, ensovoorts.
- Probleme (a), (b) en (c) is ook by implikasie gestel in TERM-1, pp. 195-196.

BIBLIOGRAFIE

- Arndt, W.F.C. (1924) *Wiskundige terme*. Afrikaans-Engels. Bloemfontein: Nasionale Pers.
- Cluver, A.D. de V. & C.J. Scheffer, (1984) *TERM-1. RGN-ondersoek na Vaktaalaangeleenthede in Suidelike Afrika*. Pretoria: RGN.
- Coseriu, E. (1970) *Sprache, Strukturen und Funktionen. Zwölf Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft. Tübinger Beiträge zur Linguistik*. (Esp. "System, Norm und Rede", "Synchronie, Diachronie, Typologie").
- DIN2330 (1971) *Begriffe und Benennungen. Allgemeine Grundsätze* Berlin-Keulen: Beuth-Vertrieb.
- Felber, H. (1976) *Cocta Internet: Standardization of Terminology, an outline working Paper no. 71*. Mei 1976. Weenen: INFOTERM.
- Fluck, H.R. (1976) *Fachsprachen*. V.T.B. München: Francke Verlag.
- Gloy, K. (1975) *Sprachnormen*. Stuttgart: Fromman - Holzboog.
- Ischreyt, H. (1965) *Studien zum Verhältnis von Sprache und Technik*. Düsseldorf: Schwann.
- Kalinowski, G. (1971) *Einführung in die Normenlogik*. In *Studien und Texte zur theorie und Methodologie des Rechts* 14. Frankfurt: Athersäum.
- H.P.K. (1969) *Poskantoorwoordeboek*. Pretoria: Vaktaalburo.
- Picard, J.H. (1979) *Die probleem van normering in die Afrikaanse terminologie*. Doktorale Proefskrif. Pretoria: UNISA.
- Robbertse, P.M. (1969) *Verslag van die Komitee van Onderzoek na Vaktaalbedrywighede*. Pretoria: Departement van Nasionale Opvoeding.
- S.A.S. & H. (1973) *Vliegtuigbousterme*. Johannesburg: S.A.S. & H.
- S.A.S. & H. (1973) *Motorwoordeboek*. Pretoria: Vaktaalburo.
- S.A.S. & H. (1967) *Elektrotegniese woordeboek*. Pretoria: Vaktaalburo.

- SA Weermag (1983) **Gesamentlike weermagswoordeboek**. Pretoria: SAW.
- SA Weermag (1983) **Reëls van militêre skryfwyse**. Pretoria: SAW.
- Schlotthaus, W. (1973) **Sprachliche Kommunikation**. Weinheim: Beltz.
- Staatsdrukker (1957) **Verdedigingswet, Wet No. 44 van 1957, soos gewysig**. Pretoria: Staatsdrukker.
- Steenkamp, W.F.J. (1976) **Ekonomieswoordeboek**. Durban: Butterworth.
- Terblanche, H.J. (1976) **Engels-Afrikaanse tegniese woordeboek**. Derde verbeterde uitgawe. Elsie'srivier: NASOU.
- Van Dale (1970) **Nieuw Handwoordenboek der Nederlandse Taal**. Tiende Opl., Zevende uitg. Den Haag: M. Nijhoff.
- Wüster, E. (1968) **The machine tool: An interlingual dictionary of basic concepts**. London: Technical Press.
- Yskor (1978) **Staalwoordeboek**. Pretoria: YSKOR (regstreeks).